

ՏԵՐ ԵՒ ՏՆՕՐԵՆ
ՓՈՒԼՁԱՆԵՐԻ ՇՈՒՂԱՆԵՐԻ

ԽՐԱԳՐԱՏՈՐ

Գ. ՊՈԼԻՍ, ԳԼԱՎՐԱՆ, ԵՄԵՐ ՊԵՆԵՐ ՕՍԽԱՆԻ

Խմբագրության ուղղությամբ նամակ կամ այլ գրություն ետ չի դարձուիլ

Bureaux du Journal "HAÏRÉNIK",
Galata, ancien local de la Banque Imp. OTTOMANE

10 ՓԱՐՍ

ՈՐԱԳԻՐ
ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ և ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

10 ՓԱՐՍ

ԽՐԱԳՐԱՏՈՐ
ՓՈՒԼՁԱՆԵՐԻ ՇՈՒՂԱՆԵՐԻ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ	
Գրքի Զամար	300 ԲԲ 75 ԴԵ ՄԵՃԻՍ
Գրքի Զամար	150 ԴԵ 40 ԴԵ
Գրքի Զամար	300 ԴԵ 100 ԴԵ
Գրքի Զամար	150 ԴԵ 50 ԴԵ
Գրքի Զամար	75 ԴԵ 25 ԴԵ
Գրքի Զամար	300 ԴԵ 25 ԴԵ

ظلمه اسکی باقی عقاید
حیرت نیک فرغی ادوار خانه

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒ
ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ

Կուսակցության եկեղեցականներու ու մանց ուղևորներու շատաչափ, այդ ուղևորներու վրաշափման առարկան թանկ ժողովրդ տարիք մը առաջին է որ պարբերաբար կը խոստովեն մեր սրտերը, երբ Մովսեսի վարդապետի պարգևնակ կտակը եկաւ ամենքէ մեր վիշտերը:

Ամենքս ալ զգացինք թէ մեծ բռնութիւն մը թեթեւացաւ սրտերինս երբ իմացանք թէ վարդապետ մը երեսնամեայ տարի մնալով եկեղեցականութեան մէջ, ու զանազան պաշտօններ վարելով հանգերէ, դրամ չէ պահած: Հանգուցեալ վարդապետը կը թողու միայն ութ ոսկի զորս կը բաժնէ վարդապետի, երեսնամեայ մը իր մեծածախ եղբորը որբերուն միջեւ: Ուրեմն, կը մտածենք մենք մեղի, գործնականապէս կը տեսնենք թէ վարդապետի մը համար հնարաւոր է «վարդապետ չմտածել» և սակայն հանգիստ կեանք ունենալ, բանի մը չկարողիլ, և առանց ո՛ր և է պակասութիւն մը ունենալու՝ մեռնիլ ու թաղուիլ հարուստ եկեղեցականներու նման:

Մեր ժողովուրդը այնքան կը սիրէ իր հողերը որ հովիտները որ միշտ պատմաւ մը, մինչև իսկ պատմական մը կը փնտռէ, որպէս զի մասնաւոր եկեղեցականներու համար անպատասխան եղող ո՛ր և է պարագայ: Կը տեսնայ որ իրեն միշտ առիթ տրուի իր հովիտները մեծարեալ և սիրելու: Մոկացեան վարդապետին ազգաստութիւնը այդ առիթը սուսա շատ բարեպաշտէ ժամու մը մէջ:

Այո՛, մեծագոյն առաքինութիւնը զոր կրնանք պահանջել մեր եկեղեցականներէն՝ ազգաստութիւնն է: Հայերը թէ՛ մտածութեամբ և թէ՛ բնազդով շատ աղէկ գիտեն որ եկեղեցականներու դրամատիրութիւնը ամէն չարքի պատճառ է: Եւ որով որ հայ եկեղեցականները դրամէ խորհին, այն օրն է որ եկեղեցին համար պիտի սկսի երջանակութեան թուականը:

Եկեղեցականներու դրամէ հրաժարելու հարկին վրայ մեր զբաղ յօգուածները թողուցին այնպիսի տարաբնույթ մը որով կը մակաբերենք թէ ազգը սրտանց կը տեսնայ որ մեր եկեղեցականները նմանող ըլլան մեր երկնային վարդապետին օրինակին:

Կը հաւատանք թէ հօտին զգացումները կը ներգործեն հովիտներուն վրայ: Երբ մեր եկեղեցականները հաստատ հաւատան թէ իրենց մահուան օրը իրենց անուրիքն եղած դրամը պիտի ըլլայ զիրենք գտնաւորող ամբաստանագիրը և ըսուեւր պիտի ձգէ մինչեւ իսկ այն ժամայնութիւններուն վրայ զորս մասնուցին, այդ օրը արդարեւ հիմնական բարեփոխութիւնը կը սկսի եկեղեցին համար, բայց մինչև այդ օրը ինչ պիտի ըլլայ գէթ եկեղեցականներու ժառանգութեան խնդիրը:

ՄԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹԻՒՆ

Գրեթէ երկու ամիս առաջ հրատարակեցաւ պատմութեան գրաստի մը առաջին հատորը, վաճառքի բերեցանք կողմէն, կրագրական ազդեր քանի մը անգամ ծանուցին այդ հրատարակութիւնը, որ սովորական դէպքի մը պէս չուրի մոռցուեցաւ, չթողուլ օրագրին եւ հասարակութեան մէջ հետաքրքրութեան հետքեր, այնպիսի հրատարակութեան տարակուսանքի պատճառներուն չափ իսկ:

Բերեցանք էջ. ի դասագրքը, — Համառոտ Պատմութիւն ընդհանուր ազգերու: Մասն Ա. Արեւելեան հին Պատմութիւնը, — համեմատաբար շատ փոքր է, բաղադրուած նիւթին առատութեան հետ, ու կը պարունակէ 142 երեսներ, Դասագրքի մէջ երկու խօսք, պատմիկ բառաբանք մը ու շատ զեղեցիկ դուռնաւոր քարտէս մը արեւելեան հին պատմութիւններուն:

Պատմական խորհրդերուն նստացած վերջին նոր ուղղութիւնը միացած պարզ, զիւրիմայ, կոկիկ, մանկավարժական, — եթէ ներքին է մեզ գործածել այս բառը, — զասական ձեռնարկի մը կատարելութեան հետ, ահա ինչ որ կը կարգէ Բերեցանք էջ. ի փոքր գրաստագրին մեծ արժանիքը:

Բերեցանք էջ. բուն հեղինակը չէ գործին: Ո. Սուրբաբեկի մը «Հայաստանի պատմութիւն»-ը ահա երկը առաջնորդ ունեցած է իրեն, օգտուելով նաեւ Տիւրքի, Մարտիրոսի, Ուրարտիի ու Սինեպարի նորագոյն հետազոտութիւններէն, զորս ծանօթութեան ձեւի տակ կը ներկայացնէ ուսանողին:

Բայց կրնանք ըսել թէ պատմութեան այս զեղեցիկ հրատարակութիւնը պատրաստութեան մէջ Բերեցանք էջ. ունեցած է իր մեծ արժանիքը, գնելով հոն յատկաբար պատրաստութիւն, սահուն ոճ, սերտագուծութեան համար կարճ ամփոփումներ, ու հետեւելով միշտ ստույգ պատմութեան եւ ժամանակագրական ճշգրտութեան:

Երբ ա՛յ ուսանողին զարձած է մեր մէջ թարգմանական խառնակոտներու ձակարակ ուղեգրութիւնը, էջէջ եւայլն բառերով, Բերեցանք էջ. ի խոստովանութիւնը ու ընթացքը գրական համեստութեան օրինակ մը չէ:

Այսքանը գրեթէ ընդհանուր ուղղութեան վրայ:

Բերեցանք էջ. ի այս փոքրիկ աշխատութեան հրատարակումը մեր ընդհանուր զարգացումին տեսակետով ալ կարեւորութիւն մը ունի: Այդ գրաստագրքը առաջին անգամ ըլլալով կողքայ փոխիլ առնչական անհատական պատմութեան շնորհ, մաքրել կեղծարար դէպքերու շարքը, ու իրականը զատել առաջադէմէ:

հոյակապ բանասերներ, որք զրածն սակայն միայն գիրքնք հասկնող դասակարգին համար: ու անոնք որ կ'աշխատին ժողովրդականացնել գիտութիւնն ու կրօնքը, ոչ նուազ կարեւոր եւ քաղաքական արժանի դեր մը կը կատարեն: վաճառք էջ. Բերեցանք էջ. այս նոր ձեռնարկը կատարելապէս պիտի բարեփոխէ մեր զարգացման մէջ աւանդութեան պատմութեան եղանակը: Ա. հատորին մէջ ուսանողը շատ բան պիտի սորվին արեւելեան աղբիւր վրայ, բոլորովին տարբեր հին ուղղութիւնէն. զազաւար պիտի ունենան երկրպագան հին, շատ հին քաղաքակրթութեան վրայ: Նիւթը — Տիւրքիի աւանդներ հաստատութեան ազգերուն մէջ պիտի տեսնեն ամենազգիտական, չափաւոր սկզբունքներու ծագումը: պիտի տեսնեն Բարսեղը, որ իր կրօնական քաղաքակրթութիւնը չընդունէր աշխարհի:

ԳԻՏԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Նոր հրէշ մը. — Երկուորեակ ըստիւր: — Ռատիւս և Տօմիթա: — Հրէշներու պատմութիւնը:

Այս միջոցին, Պերլինի մէջ կը դառնան երկու փոքրիկ ըստիւրներ: Երբեք իրենց կողմին կողմէն: Այս աղջկանց մին կը կոչուի Ռատիւս. միւսը՝ Տօմիթա: Իրենց ընտանիքին անունն է Բէթսեմիթ: Աստուծոյ ծննդավայր երկիրն է Հնդկաստան. Նօվաթասի մէջ ծնած են, որ Կալիֆթայի շատ օժու կը գտնուի:

Երկու պատմիկ ըստիւրը զէմքով շատ զեղեցիկ են. երբեք ու կէս տարուան են: Մարմինն այն մասը որ զիրենք իրարու կը կցէ այնչափ նուրբ է որ երկուքն ալ կրնան իրենց կամքին համեմատ դառնալ զանազան կատարել: Իրենց քրեանցած ժամանակ, միեւնոյն զիրքի մէջ չեն մնար, մին կանակի վրայ պառկած կը տեսնէք, իսկ միւսը իր կողմին վրայ: Երկուքն ալ մէկ պորտ միայն ունին: Եթէ Ռատիւսը կերակուր տրուի, Տօմիթան կը կշտանայ, եւ այս փոխադարձաբար կը լինի: Եթէ Տօմիթան հիւանդ է, եւ հարկ ըլլայ անոր զեղ տալ, Ռատիւսը վրայ եւս կը նշմարուի զեղին ազդեցութիւնը, աւելի կամ նուազ ազդեցութեամբ: Եթէ այդ օրուն անդիմանալի միջ բառ մը արտասանէ, շատ անգամ իր միւսը ըսողը զայն կը վերջացնէ: Ինչպէս ամէն հրէշներու վրայ կը տեսնուի, անոնք ալ իրարու հետ շատ սիրով կը վարուին: Իրենց հասակին համեմատ, շատ խելացի են, «երկու ժիւր, արթուն և հանձարեղ տղեկներ» որոնց վրայ հասարակութիւնը կը հիմնայ:»

Ռատիւս և Տօմիթան առիթ կուտան մեզ խօսելու զայդ հրէշներու վրայ որոնք աշխարհ եկած են տարբեր զիրքի մէջ եւ հիացուցած են գիտական մարմինները եւ հանրութիւնը:

Հրէշները կրնան իրարու կցուած ըլլալ իրենց կոնակին կողմէն: այս կարգէն են ժլատիթ-էլէյն եւ Միլի-Բոխ-թին հրէշները:

Չմիտու ճակատի փակած զոյգ հրէշներ ծնած են եւ կամ մի եւ նոյն որովայնը եւ մի եւ նոյն պորտը ունեցող հրէշներ տեսնուած են որոց կարգէն են Ռատիւս և Տօմիթան երկուորեակները:

Երկու կուրք, երկու զուլա եւ երկու սրունք ունեցող հրէշներ ծնած են, օրինակի համար Ռիթա-Բրիթիան հրէշներն: Այս գրաստագրութիւնը կրնայ աւելի տարբեր բաժանումներ ունենալ, ըսնի որ ուրիշ զանազան զիրքերու մէջ հրէշային երեւոյթներ ներկայացած են:

Ինչպէս այսօր Պերլինի մէջ հեղիկ ըստիւրն, նոյնպէս 1832ին Բարիլի մէջ երկու Ռատիւս եղբայրներ տարուեցան, Շանկ-Նիկ անունով: Այս երկու եղբայրներն ալ միեւնոյն կարգին կը վերաբերէ:

րին, երկուքն ալ միեւնոյն պորտ ունենալով:

Այս հրէշներուն պատմութիւնը խնդիր մը կը յարուցանէ: Մարմինն արտաքին մասերուն նման, ներքին գործարաններուն մէջ ալ կցուած կամ միացուած են թէ՛ շատ անգամ ներքին գործարաններն ալ միացած են, ինչպէս լիւրդը, ստամոքսը, եւայլն: այս պայաքային մէջ անտարակոյս անկարելի է հրէշները իրարմէ բաժնել: Բայց արդի քոյրերը այնպէս չեն: Պ. Մատիւ Պատուէն քրեանց է Ռատիւսը եւ Տօմիթան ըստիւրը, լոթիկ փորձերու արդեւորութեան դանդաղ: Իր փորձերուն հետեւութիւնն է թէ պիտի կարենայ երկուքն իրարմէ բաժնել անխնայ եղանակով մը, եթէ երբեք լեարդին մոտենի ալ իրարու միացած ըլլան:

Այսպիսի գործողութիւն մը նոր բան մը չէ. երբեք զայս առաջ նման գործողութիւն մը կատարուած է: Պետք չէ դատելու մէջ ինտուէլ ասանկ գործողութիւնները: 1866ին, այսինքն երեսուն երկու տարի առաջ Պէտիմոյն գործողութիւնը իր երկու աղջկանց վրայ կատարած է: Իրաւէ որ գործողութիւնը շատ լայնը կերպով կը ըստէ, բայց ազդիւրդներն մին չէ կրցած ապրիլ: անմիջապէս մեռած է:

Պետք է ըսել թէ՛ մի եւ նոյն պորտ ունեցող հրէշներու կարգին մէջ Ռատիւս և Տօմիթան ըստիւրը ունեցող օրինակ: Կը կը ներկայացնեն: Յուսարի է որ գիտութիւնը այս երկուորեակներուն վրայ իր ուսումնասիրութեանց չընտանք աւելի ընդլայնէ:

Մ. Գ. ՄՈՋԵՆՆ

ՀԻՆ ԳԼԽԱՐԿԸ
Ա.

Մովին երեսն, յարածը ինն
Ջուրերուն վրայ,
Տեսայ մաշած գլխարկ մը հին,
Գլխարկ մը թաղեայ:

Թոյլ շարժումով մը կ'երեւար,
Մածանքով թեթեւ,
Ու մէջը լար, խոր կ'երեւար,
Պարագ ու սեւ, սեւ:

Բ.
Եւ խորհնայ խարսխահն
Կամ ուս այն գլխուն,
Որ այդ ծակը կը լեցնէր
Խորհրդով անհուն:

Տղանք էր թէ Բարսեղ զեղեցիկ,
Մատաղ թէ ծերակ,
Տարաբաղ էր թէ երջանիկ,
Տօմիթի թէ ըստուրիկ...

Գ.
Թերեւս հողին տակ գրուին հիմայ
Հատու փոսեցաւ:
Գլխարկը միշտ պիտի ծրվայ
Մովին վրայ ամբաւ:

ԱՐՇԱԿ ԶՈՊԱՆԵԱՆ

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Յիւրանացի երկրաբան մը, Պ. Կանգան Սէրի, Արշակունի մերձք Սահարայէն անցնելու համար, Պ. Սէրի պիտի այցելէ Թուրքիոյն երկրին: Եթէ իր ուղեւորութիւնը լայնօղի, կայելի պիտի ըլլաք անմիջապէս սկսիլ Սահարայի մէջէն երկրաբանը մը չինեալ ձեռնարկին:

Ուրիշ Յիւրանացի մը, Գրոյապետ Մոնհէյլ, որ երկու տարեկէ ի վեր: Արշակունի անցնելու անձնակազմ վարերը կը չըլլէր եւ տղարարագրական ու գիտական անբաւարար:

